

Co to jest sentymentalizm?

Sentymentalizm jest prądem umysłowym i literackim, który rozwijał się w Europie w drugiej połowie XVIII wieku, przede wszystkim w Anglii, Francji i Niemczech. W Polsce osiągnął największe znaczenie w ostatnich dziesięcioleciach epoki oświecenia. Występował równolegle z klasycyzmem i rokokiem, proponując jednak odmienny sposób rozumienia człowieka oraz zadań literatury. Klasycyzm podkreślał znaczenie rozumu, ładu, reguł i harmonii, natomiast sentymentalizm kierował uwagę ku uczuciom, indywidualnym przeżyciom, naturze i życiu prywatnemu.

Nazwa prądu wywodzi się od angielskiego słowa „sentiment”, które oznacza uczucie, doznanie lub wrażenie. Do jej rozpowszechnienia przyczyniła się wydana w 1768 roku powieść Laurence’a Sterne’a „Podróż sentymentalna przez Francję i Włochy”. Jej bohater, Yorick, nie opisuje przede wszystkim zabytków, miast ani tras podróży. Najważniejsze są dla niego spotkania z ludźmi, chwilowe wzruszenia, gesty współczucia i refleksje nad własnymi reakcjami. Podróż przez kolejne miejsca staje się w istocie wędrówką po świecie ludzkich uczuć.

Słowo „sentymentalny” ma dzisiaj niekiedy znaczenie lekko ironiczne. Może kojarzyć się z przesadną czułością, płaczliwością albo nieuzasadnionym idealizowaniem przeszłości. W XVIII wieku nie musiało jednak oznaczać cechy negatywnej. Wrażliwość na cierpienie innych, zdolność do miłości, przyjaźni i współczucia traktowano jako dowód moralnej wartości człowieka. „Czułe serce” miało odróżniać osobę dobrą od ludzi obojętnych, egoistycznych i zepsutych przez konwenanse.

Filozoficzne podstawy sentymentalizmu wiążą się z rosnącym zainteresowaniem ludzkim doświadczeniem wewnętrznym. John Locke wskazywał, że wiedza człowieka pochodzi z doświadczenia, obejmującego zarówno poznawanie świata zewnętrznego za pomocą

zmysłów, jak i obserwację własnych procesów psychicznych. Taka koncepcja sprzyjała rozwojowi literatury skupionej na analizie stanów wewnętrznych jednostki.

Istotne znaczenie miała również brytyjska filozofia zmysłu moralnego oraz poglądy Davida Hume'a. Filozof podkreślał rolę uczuć i namiętności w ludzkim działaniu. Zwracał także uwagę na znaczenie sympatii, czyli zdolności współodczuwania z innymi. Moralność nie miała więc wynikać wyłącznie z chłodnego rozumowania. Człowiek reaguje na dobro i krzywdę również dzięki emocjom, które pozwalają mu rozpoznać cierpienie drugiej osoby.

Najważniejszym patronem europejskiego sentymentalizmu został Jean-Jacques Rousseau. Jego poglądy określa się mianem russoizmu. Filozof przeciwstawiał naturalne skłonności człowieka sztucznym zasadom narzuconym przez rozwiniętą cywilizację. Uważał, że człowiek jest z natury zdolny do dobra, współczucia i prostego szczęścia, lecz zostaje zniekształcony przez nierówności społeczne, pogoń za majątkiem, obłudę oraz życie oparte na opinii innych.

Hasło „powrotu do natury” nie oznaczało konieczności dosłownego porzucenia społeczeństwa i zamieszkania w lesie. Wyrażało pragnienie odzyskania autentyczności, prostoty i wewnętrznej niezależności. Natura była rozumiana zarówno jako świat przyrody, jak i pierwotna, nieskażona istota człowieka. Człowiek naturalny powinien kierować się prawdziwym uczuciem i sumieniem, a nie nakazami mody, pozycji społecznej czy dworskiego ceremoniału.

W myśli Rousseau jednostka przeżywa podwójny konflikt. Pierwszy rozgrywa się w jej wnętrzu – między naturalnymi pragnieniami a wymaganiami kultury. Drugi powstaje pomiędzy człowiekiem a społeczeństwem. Bohater sentymentalny pragnie kochać, żyć uczciwie i pozostawać wierny własnym uczuciom, lecz napotyka przeszkody wynikające z podziałów stanowych, interesów rodzinnych, nierówności majątkowych oraz

konwenansów.

Literackim wyrazem tych przekonań stała się powieść Rousseau „Julia, czyli Nowa Heloiza”. Utwór został napisany w formie listów, które pozwalają bohaterom bezpośrednio przedstawiać własne przeżycia. Julia d’Étange i jej nauczyciel Saint-Preux kochają się, lecz ich związek okazuje się niemożliwy ze względu na różnice społeczne i decyzje rodziny. Julia zostaje żoną pana de Wolmar, a konflikt między uczuciem a obowiązkiem staje się źródłem cierpienia.

Forma epistolarna, czyli listowna, odgrywa w powieści szczególną rolę. List stwarza wrażenie szczerości, pozwala dokładnie analizować zmieniające się emocje i daje czytelnikowi dostęp do prywatnego świata bohaterów. Postacie nie tylko opowiadają o wydarzeniach, lecz przede wszystkim zastanawiają się nad własnymi uczuciami, oceniają swoje zachowanie i próbują pogodzić miłość z zasadami moralnymi.

Tytuł „Nowa Heloiza” odwołuje się do średniowiecznej historii uczonego Piotra Abelarda i jego uczennicy Heloizy. Ich miłość również pozostawała w konflikcie z porządkiem społecznym i religijnym. Rousseau nie powtarza dokładnie średniowiecznych losów, lecz wykorzystuje znany motyw uczucia napotykanego zewnętrznego przeszkody. Najważniejsza staje się psychologiczna prawda przeżyć kochanków.

Z sentymentalizmem oraz wczesnym preromantyzmem łączy się także powieść Johanna Wolfganga Goethego „Cierpienia młodego Wertera”. Utwór należy przede wszystkim do niemieckiego nurtu „burzy i naporu”, ale zawiera wiele cech typowych dla literatury sentymentalnej. Został ukształtowany głównie jako zbiór listów Wertera do przyjaciela, dzięki czemu czytelnik obserwuje świat z perspektywy bardzo wrażliwego bohatera.

Werter zakochuje się w Lotcie, która jest związana z Albertem, a następnie zostaje jego żoną. Niemożliwa miłość prowadzi bohatera do coraz większego cierpienia, ale nie jest jedynym

źródłem jego kryzysu. Werter nie potrafi znaleźć miejsca w społeczeństwie podporządkowanym pozycji, pochodzeniu i konwenansom. Przeżywa także upokorzenie związane z nierównościami stanowymi. Jako jednostka wrażliwa, spontaniczna i twórcza buntuje się przeciw światu ograniczającemu jego wolność.

Przyroda w powieści Goethego odpowiada stanom psychicznym bohatera. Początkowo zachwyca go harmonia natury, piękno wsi i proste życie mieszkańców. Wraz z pogłębianiem się jego rozpacz krajobraz staje się groźny, ciemny i chaotyczny. Natura nie jest więc jedynie tłem wydarzeń. Stanowi zwierciadło uczuć człowieka, co stanie się później jedną z najważniejszych cech literatury romantycznej.

Zakończenie historii Wertera – samobójstwo bohatera – pokazuje, że konflikt między jednostką a światem może doprowadzić do katastrofy. W typowym sentymentalizmie uczuciowość bywała łagodniejsza i często prowadziła do moralnej harmonii. Goethe przedstawia natomiast emocje tak silne, że człowiek traci nad nimi panowanie. Z tego względu „Cierpienia młodego Wertera” należy traktować jako utwór pogranicza sentymentalizmu i preromantyzmu.

Sentymentalizm przygotował grunt pod romantyzm, lecz nie jest z nim tożsamy. Oba prądy interesują się jednostką, uczuciami, naturą i konfliktem ze społeczeństwem. Romantyzm znacznie częściej wprowadza jednak fantastykę, tajemnicę, metafizykę, ludowość oraz bunt wybitnej jednostki przeciw całemu porządkowi świata. Sentymentalizm pozostaje związany z oświeceniową wiarą w moralne wychowanie człowieka. Uczucie ma prowadzić do współczucia, dobroci i harmonii, a nie tylko do gwałtownego sprzeciwu.

W literaturze polskiej sentymentalizm rozwijał się równolegle z klasycyzmem. Klasycyzm był związany przede wszystkim z warszawskim dworem Stanisława Augusta Poniatowskiego, natomiast najważniejszym ośrodkiem sentymentalizmu stały się

Puławki Czartoryskich. Dwór Izabeli i Adama Kazimierza Czartoryskich skupiał poetów, artystów i działaczy zainteresowanych kulturą narodową, naturą oraz życiem uczuciowym jednostki.

Polski sentymentalizm miał charakter częściowo antydworski. Jego twórcy krytykowali sztuczność salonowych obyczajów, pogoń za modą oraz moralne zepsucie wyższych warstw społecznych. Przecistawiali im prostotę wsi, szczerość uczuć, więzi rodzinne i życie blisko natury. Nie oznacza to jednak, że przedstawiali prawdziwe warunki egzystencji chłopów. Literacka wieś sentymentalna była często przestrzenią umowną i wyidealizowaną.

Najwybitniejszym polskim poetą sentymentalnym był Franciszek Karpiński, nazywany poetą serca. W rozprawie „O wymowie w prozie albo wierszu” próbował określić podstawy dobrej twórczości. Za szczególnie ważne uważał „czułe serce”, pozwalające artyście prawdziwie przeżywać świat i rozumieć uczucia innych. Literatura nie powinna być wyłącznie popisem wiedzy ani zastosowaniem ustalonych reguł. Musi wyrastać z autentycznego doświadczenia.

Wczesną sławę przyniósł Karpińskiemu tom „Zabawki wierszem i przykłady obyczajne”. Jego poezja była osobista, melodyjna i pozornie prosta. Autor odchodził od klasycystycznej retoryki na rzecz języka zbliżonego do naturalnej wypowiedzi człowieka. Ważne miejsce zajmowały w niej miłość, tęsknota, przyjaźń, natura i religijność.

Charakterystycznym przykładem jest liryk „Do Justyny. Tęsknota na wiosnę”. Podmiot mówiący obserwuje budzącą się przyrodę: powrót ptaków, rozkwit roślin i ożywienie świata. Sam nie potrafi jednak cieszyć się wiosną, ponieważ brakuje mu ukochanej. Odrodzenie natury zostaje zestawione z samotnością człowieka. Krajobraz nie jest neutralnym opisem, lecz sposobem wyrażenia uczuć.

Słynna sielanka „Laura i Filon” ukazuje spotkanie pary zakochanych. Laura przychodzi wieczorem pod jawor, przynosząc koszyk malin i wieniec. Nie zastaje Filona, dlatego podejrzewa go o zdradę z Dorydą. W rozpaczy niszczy przygotowane podarunki. Okazuje się jednak, że Filon ukrył się w pobliżu, chcąc sprawdzić siłę uczucia ukochanej. Dochodzi do wyjaśnienia nieporozumienia i pojednania.

Utwór ma formę dialogu i rozgrywa się w umownej, pasterskiej scenerii. Bohaterowie noszą imiona wywodzące się z tradycji sielankowej, spotykają się na łonie natury i mówią o miłości. Karpiński nie ogranicza się jednak do ukazania prostego szczęścia. Przedstawia także zazdrość, lęk przed odrzuceniem, gniew, pragnienie upewnienia się w uczuciach drugiej osoby i potrzebę szczerości. Dzięki temu „Laura i Filon” jest nie tylko konwencjonalną sielanką, ale również niewielkim studium psychologicznym.

Sentymentalna natura jest przyjazna człowiekowi i współuczestniczy w jego przeżyciach. Charakterystycznymi elementami krajobrazu stają się drzewo, strumień, polana, wieczór, światło księżyca oraz śpiew ptaków. Miejsca te są oddalone od miasta i dworu, czyli przestrzeni kojarzonych ze sztucznością i obłudą. Samotny ogród lub wiejska okolica pozwalają bohaterowi mówić szczerze o uczuciach.

Karpiński nie ograniczał się do tematyki miłosnej. W jego twórczości obecne były wiersze patriotyczne, społeczne i religijne. W utworze „Żale Sarmaty nad grobem Zygmunta Augusta” poeta przeciwstawił dawną wielkość Rzeczypospolitej jej upadkowi po rozbiorach. Tytułowy grób ostatniego Jagiellona staje się miejscem rozpamiętywania narodowej katastrofy. Sentymentalna skłonność do wyrażania osobistego żalu została połączona z refleksją patriotyczną.

Ważną częścią dorobku Karpińskiego są „Pieśni nabożne”. Zbiór zawiera utwory, które weszły do polskiej tradycji religijnej, między innymi „Kiedy ranne wstają zorze”, „Wszystkie nasze

dzienne sprawy" oraz kolędę „Bóg się rodzi”. Pieśni te łączą prostotę języka, regularną budowę i melodyjność z głębokim uczuciem religijnym. Modlitwa nie jest w nich uczonym wywodem teologicznym, lecz osobistym zwrotem człowieka do Boga.

Polska literatura sentymentalna rozwijała się również w prozie. Ważnym przykładem jest „Malwina, czyli domyślność serca” Marii Wirtemberskiej. Powieść skupia się na życiu uczuciowym bohaterki i znaczeniu intuicyjnego rozpoznawania prawdy o drugim człowieku. Tytułowa „domyślność serca” oznacza szczególną wrażliwość, dzięki której można dostrzec uczucia niewypowiedziane wprost.

Tradycja sentymentalnej sielanki była obecna także w „Wiesławie” Kazimierza Brodzińskiego. Utwór powstał już na początku XIX wieku, w okresie przejściowym między oświeceniem a romantyzmem. Autor ukazał wyidealizowaną wieś jako przestrzeń harmonii, prostoty, obyczajowego ładu i łagodnych uczuć. Dzieło potwierdza, że sentymentalizm nie zniknął nagle wraz z końcem XVIII wieku, lecz nadal oddziaływał na późniejszą literaturę.

Twórcy sentymentalni chętnie posługiwali się liryką, ponieważ umożliwiała bezpośrednie wyrażanie uczuć. Popularne były pieśni, elegie, sielanki, dumy, listy poetyckie i wyznania. W prozie wykorzystywano powieść epistolarną, pamiętnik, dziennik oraz opowieść o podróży. Gatunki te stwarzały wrażenie bliskiego kontaktu z bohaterem i pozwalały dokładnie przedstawiać jego psychikę.

Styl literatury sentymentalnej miał sugerować prostotę i szczerość. Twórcy unikali nadmiernie skomplikowanych konstrukcji, choć nie posługiwali się dokładnie takim językiem, jakim mówiono na co dzień. Usuwali wyrażenia uznawane za pospolite lub ordynarne, dbali o melodyjność i łagodność wypowiedzi. Niekiedy stosowali stylizację ludową albo gwarową, zwłaszcza w sielankach i pieśniach.

Bohater sentymentalny jest człowiekiem o „czułym sercu”. Intensywnie przeżywa miłość, przyjaźń, więzi rodzinne, zachwyt nad przyrodą i cierpienie innych. Często płacze, wzdycha, blednie, omdlewa albo zachowuje pamiątki związane z ukochaną osobą. Typowymi rekwizytami są list, portret, kwiat, wieniec, fujarka lub przedmiot otrzymany od bliskiego człowieka.

Nadużywanie tych środków doprowadziło z czasem do powstania karykaturalnego obrazu sentymentalizmu jako literatury przesadnie łzawej. Nie należy jednak oceniać całego prądu na podstawie jego słabszych naśladowców. Najważniejsi twórcy sentymentalni przyczynili się do rozwoju analizy psychologicznej, odkryli znaczenie prywatnego doświadczenia i zwrócili uwagę na moralną wartość współczucia.

Sentymentalizm nie był więc jedynie modą na nieszczęśliwą miłość i płaczliwych bohaterów. Stanowił ważny nurt oświeceniowej refleksji nad człowiekiem. Przeciwwstawiał naturalność sztuczności, szczerość obłudzie, współczucie egoizmowi, a prostotę nadmiernemu przywiązaniu do konwenansów. Dzięki zainteresowaniu psychiką jednostki, przyrodą i konfliktem między człowiekiem a społeczeństwem przygotował wiele tematów, które później rozwinął romantyzm.

Lista lektur: Podróż sentymentalna przez Francję i Włochy, Julia, czyli Nowa Heloiza, Cierpienia młodego Wertera, O wymowie w prozie albo wierszu, Zabawki wierszem i przykłady obyczajne, Do Justyny. Tęskność na wiosnę, Laura i Filon, Żale Sarmaty nad grobem Zygmunta Augusta, Pieśni nabożne, Kiedy ranne wstają zorze, Wszystkie nasze dzienne sprawy, Bóg się rodzi, Malwina, czyli domysłność serca, Wiesław

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.